

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣΙΤΗΡΙΟΣ

εἰς τὸ μάθημα τῆς Λατινικῆς Φιλολογίας ἀπαγγελλομένη ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ ὑπὸ τοῦ τακτικοῦ καθηγητοῦ Σ. Κ. Σακελλαροπούλου τῇ 22 Ὀκτωβρίου 1890.

Κύριοι,

Δύο μεγάλων ἐθνῶν ὁ βίος, ἐξεταζόμενος ὑπὸ πάσας αὐτοῦ τὰς ἐπόψεις, ἀποτελεῖ κυρίως τὸ θέμα, περὶ τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστόν, ἀσχολεῖται ἡ κλασσικὴ φιλολογία. Τοῦ ἐτέρου δὲ τῶν ἐθνῶν τούτων, τοῦ Ῥωμαϊκοῦ, ὁ βίος, ἰδιαίτητα δὲ ἡ *γλῶσσα* καὶ ἡ *γραμματεία*, θὰ εἶναι τῆς ἡμετέρας διδασκαλίας ἡ ὑπόθεσις.

Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, συναποτελοῦντες ἡμῶν τὸν κλασσικὸν λεγόμενον κόσμον, ἦσαν ὄχι μόνον ὅλως κατὰ τὸν χαρακτήρα καὶ τὰ ἐθνικὰ γνωρίσματα ἀπ' ἀλλήλων διάφοροι, ἀλλὰ καὶ πολὺ διαφόρους ἔσχον τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἱστορίας τὰς περιπετείας καὶ τὰς τύχας. Ὅθεν τὰ δύο ταῦτα τοῦ ἀρχαίου κόσμου στοιχεῖα συμπληροῦσι καὶ συναπαρτίζουσιν ἄλληλα, ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ὑπερτεροῦσιν οἱ Ἕλληνες εἰς ὅσα ὑστεροῦσιν οἱ Ῥωμαῖοι καὶ τάνάπαλιν πλεονεκτοῦσιν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς ὅσα εἶναι ὑποδεέστεροι οἱ Ἕλληνες καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ μᾶλλον διαπρέπουσιν οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι, ἐν δὲ τῇ πράξει οἱ Ῥωμαῖοι, ὥστε ἐπὶ τέλους, κατὰ τινα φυσικοῦ οὕτως εἰπεῖν νόμου ἐπικρατήτην, κατέκτησαν μὲν καὶ ὑπέταξαν τοὺς Ἕλληνας οἱ Ῥωμαῖοι, ἐξέπολίτισαν δ' ἐκείνους καὶ ἐξημέρωσαν οἱ Ἕλληνες.

Ἐκ τούτου δὲ ἀκολουθεῖ ὅτι καὶ ἡ γλῶσσα ἡ λατινικὴ πλασθεῖσα τὸ κατ' ἀρχὰς καὶ διαμορφωθείσα κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ λαοῦ, ὅστις τὴν ὠμίλει, ἔσχε μὲν ὅμοιον καὶ κοινὸν τὸν χαρακτήρα πρὸς τὸν τοῦ λαοῦ ἐκείνου, ὑποστᾶσα δ' ἔπειτα καὶ αὐτὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ τὴν ἐπίδρασιν, χωρὶς οὐδέποτε νὰ ἀποβάλῃ τὰ κυριώτατα τῶν ἰδίων καὶ φυσικῶν αὐτῆς γνωρισμάτων, διεδύθη πανταχοῦ, ἔνθα καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ κατακτήσις καὶ εἰσέδυσεν ἕως εἰς τὰ πέρατα τοῦ κατὰ τοὺς τότε χρόνους γνωστοῦ κόσμου, ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ τὴν προστασίαν τῶν Ῥωμαϊκῶν ὅπλων καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς.

Ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι, ὅπως ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ, ἄκαμπτοι καὶ ἀφαντασιῶται καὶ πρακτικοὶ τόσον, ὥστε μόνον περὶ τὰ ἐν τῷ βίῳ ἀπολύτως χρήσιμα καὶ προφανῶς ὠφέλιμα ἡγάπων νὰ διατρίβωσιν, ἔτι δὲ φειδωλοὶ περὶ τὰς δαπάνας καὶ

κερδοσκοποὶ καὶ λιτοὶ περὶ τὴν δίκαιαν καὶ μέχρις ἐσχάτης δεισιδαιμονίας εὐλαβεῖς περὶ τὰ θεῖα, τυφλοὶς ὄμμασιν ὑποτασσόμενοι εἰς τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς νόμους, φιλοπατρίας δὲ ἀδαμάστου καὶ ἀκαταπονήτου. Ὅθεν ἡ τοιαύτη των ἰδιοφυΐα ἀπέδειξε μὲν πολλὰκις τοὺς Ῥωμαίους φιλαύτους καὶ πεισματικούς καὶ πανούργους καὶ μέχρι τινὸς τοῦλάχιστον καταφρονητὰς πάντων τῶν καλῶν ἐκείνων καὶ ἀγαθῶν σπουδασμάτων, ἅτινα ὄχι μόνον ἐξωραΐζουσι καὶ καλλύνουσι τὸν βίον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἀνακουφίζουν ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἀπαραιτήτων πόνων καὶ πικριῶν, αἵτινες περισφίγγουσι τὴν φυσικὴν καὶ κοινωνικὴν ἡμῶν ζωὴν, ἀλλὰ καὶ ἀνέδειξεν αὐτοὺς μεγάλους ἐν τῷ κόσμῳ καὶ φοβερούς. Διότι οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ μικρῶν καὶ ταπεινῶν ἀφορμηθέντες, ἀπὸ τῆς φυλεᾶς ἐκείνης τοῦ Λατίου, κατῴρθωνον διὰ τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἐμπειρίας καὶ τῆς στρατιωτικῆς μάλιστα ἀρετῆς ἐκτείνοντες βαθμὴδὸν καὶ κατ' ὀλίγον τοὺς πλοκάμους τῆς κυριαρχίας των νὰ καταπίνωσι τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην, πόλεις καὶ ἐπαρχίας καὶ χώρας καὶ βασιλεία καὶ νὰ γίνωσι τέλος πάντων ἄρχοντες τῆς τότε οἰκουμένης γῆς, *πέραν καὶ τῶν Γαλαμάτων καὶ τῶν Ἰνδῶν*, καθὼς λέγει ὁ ποιητής. Καὶ τὰ ἔχνη καὶ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης κατακτήσεως, τὸ ἡξέυρετε, εἶναι διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ μέχρι τοῦδε μεγάλα καὶ ἀνυπολόγιστα.

Τοιούτου λοιπὸν λαοῦ ἡ γλῶσσα, ὑποία τις ἦτο; τίνα ἔσχε τὴν ἀρχὴν καὶ τίνα τὴν ἐπίδοσιν;

Ἡ λατινικὴ γλῶσσα στενὴν ἔχουσα συγγένειαν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀνήκει εἰς ἐκείνο τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν τὸ συνάθροισμα, ὅπερ ἀποκαλοῦμεν *μεσοιταλικὰς* διαλέκτους, ἡμιλουμένους δηλαδὴ ὑπὸ τῶν λαῶν τῆς μέσης Ἰταλίας (διότι περὶ πασῶν τῶν διαλέκτων ὅσαι τὸ παλαιὸν ἐκαλοῦντο καθ' ὅλην τὴν Ἰταλίαν δὲν εἶναι ἡμέτερον ἔργον νὰ εἰπωμεν ἐδῶ) καὶ εἰς τὸ ὁποῖον πλὴν τοῦ λατινικοῦ ἀνήκουσι μάλιστα καὶ κυρίως τὸ ὀσκικόν καὶ τὸ ὀμβρῖκον γλωσσικόν ἰδίωμα. Εἶναι λοιπὸν ἡ λατινικὴ γλῶσσα, παρατηροῦμεν τοῦτο εὐθὺς κατὰ πρῶτον, *μία διά-*

λεπτος ἐκ τῶν πολλῶν, αἵτινες τὸ πάλαι ἔλα-
 λούντο ἐν ταῖς διαφόροις τῆς Ἰταλίας χώραις
 καὶ ἡ μόνη, ἥτις προσέλαβε τὴν δέουσαν ἀνά-
 πτυξιν καὶ γραμματειακὴν διαμόρφωσιν, ἐν ᾗ
 αἱ ἄλλαι περιήλθον, πλειότερον ἢ ὀλιγώτερον,
 εἰς γινώσιν ἡμῶν ἐξ ἐπιγραφικῶν μόνον μνημείων,
 σχετικῶς ὀλίγων καὶ ἀτελῶν ἐνίοτε ἢ δυσνοή-
 των. Ἐκ μὲν λοιπὸν τῶν γλωσσικῶν ἰδιωμά-
 των τῶν παλαιῶν Ἰταλῶν ἐν καὶ μόνον ὑπόκει-
 ται εἰς τὴν σπουδὴν ἡμῶν καὶ μελέτην, τῶν δὲ
 Ἑλλήνων πλείονας ἔχομεν, ὅπως εἶναι εἰς ὑμᾶς
 γνωστὸν διαλέκτους, ὅχι μόνον ἐκ τῶν ἐπιγραφι-
 κῶν μνημείων κατὰ πολὺ τῶν ἰταλικῶν γνωρι-
 μωτέρως, ἀλλὰ καὶ γραμματειακῶς ἀναπτυχθεί-
 σας καὶ διαμορφωθείσας. Τῆς διαφορᾶς ταύτης
 αἴτιον εἶναι ἡ διάφορος πορεία, ἣν ἠκολούθησαν
 ἐν τῷ σταδίῳ τῆς ἱστορίας των τὰ δύο ἔθνη.
 Τὰ ἑλληνικὰ φύλα, ἀνέπτυξαν ἴδιον ἕκαστον
 πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον, μέχρι τινὸς δὲ
 καὶ ἰδίαν γραμματείαν· ἐν Ἰταλίᾳ ἐξενίκησαν
 κατὰ πάντα οἱ Ῥωμαῖοι ἐπισκιάσαντες πάσας
 τὰς λοιπὰς φυλάς, ἐξενίκησε δὲ καὶ ἡ γλῶσσά
 των.

Ἡ γλῶσσα λοιπὸν αὕτη ἦτο κατ' ἀρχὰς
 ἀπλῆ μὲν καὶ πενιχρὰ καὶ δύσκαμptos, ἀλλ'
 ἀπὸ φύσεως καὶ ἀνέκαθεν ὀγκηρὰ καὶ πομπώδης,
 ἀρμοδίᾳ δὲ ὅχι μόνον εἰς συνεννόησιν κατ' ἐκεῖ-
 να τοῦ βίου τὰ ἀσχολήματα, περὶ ᾧ οἱ Ῥωμαῖοι
 τότε μάλιστα διέτριθον, τὰς γεωργικὰς δηλο-
 νότις ἢ ἐμπορικὰς σχέσεις, ἀλλὰ καὶ εἰς ἑκφρασί-
 ναι καὶ διατύπωσιν νομικῶν, θρησκευτικῶν, στρα-
 τιωτικῶν καὶ καθ' ὅλου πολιτικῶν διατάξεων
 καὶ προσταγμάτων. Τοιαύτην μᾶς φανερώουσι,
 ἐν μέρει τοῦλάχιστον, τὴν πρὸ τῆς ἐπιδράσεως
 τοῦ ἑλληνισμοῦ γλῶσσαν τῶν Ῥωμαίων καὶ τὰ
 σωζόμενα παλαιότατα αὐτῆς μνημεῖα.

Τοσοῦτον ἀπλοῦν καὶ ἀτελὲς ὄργανον ἔχοντες
 καὶ ἐστερημένοι ἐντελῶς ἐντέχνου ἐθνικῆς γραμ-
 ματείας, τοῦ κυριωτάτου τούτου γνωρίσματος
 τῆς πνευματικῆς δυνάμεως καὶ ἀναπτύξεως παν-
 τὸς πεπολιτισμένου λαοῦ, ἐμεγαλουργοῦν οὐδὲν
 ἥττον οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἐμεγαλουργοῦν ἐπὶ πέντε
 αἰῶνας.

Διὰ τίνα τάχα λόγον συνέβη τοῦτο; Εἶναι
 πιθανὸν ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ ὠρισμένης σκίψεως
 καὶ οἰονεὶ ἐπίτηδες ἀπέφυγον πᾶσαν πρὸς πνευ-
 ματικὴν ἀνάπτυξιν ἐργασίαν καὶ ἐνέργειαν πε-
 ριορισθέντες εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαστικὰ καὶ χρή-
 σιμα ἐν ἀσχυλὴτάτοις καὶ περιμένοντες νὰ ἰδρύ-
 σωσι πρότερον ἀσφαλῶς καὶ μονίμως τὸ κράτος
 αὐτῶν; Δὲν εἶναι πολὺ φυσικώτερον νὰ παραδε-
 χθῶμεν ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἦσαν ἐκ φύσεως
 ἀρμοδίως πεπλασμένοι πρὸς παραγωγὴν καλλι-
 τεχνικῶν πνευματικῶν προϊόντων καὶ μάλιστα
 ποιητικῶν καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν πρότερον ἡδυ-
 νήθησαν νὰ παραγάγῃσι, παρὰ τότε μόνον, ὅτε

ἐπνευσεν ἐπ' αὐτοὺς πνεῦμα ζωῆς ἑλληνικῆς, τὸ
 πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ τῆς ἑλλη-
 νικῆς τέχνης; Ὅπου αὐτὰ τὰ πράγματα ἀφί-
 νουσι φωνὴν δὲν ἔχομεν χρεῖαν νὰ προστρέχωμεν
 εἰς εἰκασίας. Ἄλλως δὲ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν
 γραμμάτων ὅπως καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ ἱστορικῇ
 διδασκαλίᾳ καλὸν εἶναι νὰ ἀπέχωμεν πάσης ἐκ
 τῶν προτέρων δογματικῆς θεωρίας καὶ νὰ περι-
 οριζώμεθα κατὰ τὸ δυνατόν εἰς τὴν ἀκριβῆ καὶ
 ἐπιστημονικὴν ἔρευναν καὶ ἐκτίμησιν τῶν γεγο-
 νότων, ἐκεῖθεν δὲ καὶ μόνον ἐκεῖθεν νὰ ἐξάγω-
 μεν τὰ δι' οἷονδῆποτε λόγον χρήσιμα εἰς ἡμᾶς
 πορίσματα. Διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν δὲν θεωροῦ-
 μεν πολὺ ἄξιον ἀπασχολήσεως καὶ τὸ ζήτημα,
 περὶ ὃ δὲν ἔκριναν τινες μάταιον νὰ ἐνδιατρίψω-
 σιν, ἀνδραγαδῇ οἱ Ῥωμαῖοι ὠφέλειαν ἢ βλάβην
 μᾶλλον ἔπαθον ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως.
 Ἡ γραμματεία των, λέγουσιν, ἀνδρὲς εἶχε λαβὴν
 ἀφορμὴν νὰ ἀπομιμηθῇ τὴν ἑλληνικὴν γραμμα-
 τείαν καὶ ταύτην νὰ ἔχῃ πάντοτε ὡς τύπον
 καὶ ὑπογραμμόν, θὰ ἐγεννᾶτο καὶ θὰ ἀνεπτύσ-
 σετο κατὰ τρόπον μᾶλλον ἐλεύθερον καὶ πρωτο-
 τυπον καὶ θὰ ἀπέβαινε τῷ ὄντι ἐθνικὴ Ῥωμαϊκὴ
 γραμματεία. Ἀλλὰ τίς βεβαιοῖ ἡμᾶς περὶ τού-
 του; Οἱ Ῥωμαῖοι καὶ εὐθύς ἀπ' ἀρχῆς καὶ κα-
 τόπιν, ἔπραξαν ὅπως παρατηροῦμεν ἀποβλέπον-
 τες εἰς τὰ ποιήματα αὐτῶν καὶ τὰ συγγράμματα,
 ὅ,τι ἡδυνήθησαν νὰ πράξωσιν, ἔδωσαν δὲ εἰς
 αὐτὰ καθ' ὅσον ἡδυνήθησαν καὶ τοῦ ἐθνικοῦ
 αὐτῶν χαρακτῆρος τὸν ἰδιαίτερον τύπον· πλειό-
 ᾤον ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ θὰ ἐγίνετο.

Φανταζόμεθα ὑποῖον θὰ ὑπέστησαν ἀγῶνα
 οἱ πρῶτοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, οἵτινες ὑπῆρχον οἱ εἰ-
 σηγηταὶ τῶν γραμμάτων εἰς τὴν τότε ἄξεστον
 ἀκόρη καὶ ἀγροίκον Ῥώμην, propter egesta-
 tem linguae et rerum novitatem. Ἐπρεπε
 νὰ δαμάζωσι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ νὰ μορ-
 φῶναι τὸ ἀτελὲς γλωσσικὸν ἰδίωμα, τὸ ὑποῖον
 ἀνωτέρω περιεγράψαμεν. Οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ἐχρεῖ-
 ἀστη καὶ τῆς γλώσσης καὶ τῆς γραμματείας
 νὰ γίνωσιν οἱ πατέρες· τὸν ἀγῶνα δὲ τοῦτον τὸν
 φανταζόμεθα καὶ τὸν ἐννοοῦμεν παντὸς ἄλλου
 κάλλιον ἡμεῖς τῶρα οἱ νεώτεροι Ἑλληνες... Ἀλλ'
 ἦτο προωρισμένη ἡ λατινικὴ γλῶσσα εἰς μέλλον
 λαμπρὸν καὶ ἐπίσημον, μορφωθείσα κυρίως μὲν
 διὰ τῶν μεγάλων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, οἵ-
 τινες ἐλάμπρυνον τὴν γραμματείαν τῶν Ῥω-
 μαίων, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τῆς ἐπιμόνου ἐργασίας
 σειρὰς ὅλης γραμματικῶν καὶ λογίων. Διὰ τῆς
 βαθυηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον καθάρσεως τῆς δη-
 μώδους γλώσσης καὶ τῆς μορφώσεως γλώσσης
 λογίας ἡ ἀστικῆς παρήχθη καὶ παρὰ τοῖς Ῥω-
 μαίοις διγλωσσία, ἀλλὰ τὸ μεταξὺ τῶν δύο
 τούτων ἰδιωμάτων χάσμα ἐσμικρύνετο ἐφ' ὅσον
 προέκοπτον παρ' αὐτοῖς ἡ παιδεία καὶ τὰ γράμ-
 ματα, κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ Κικέρωνος καὶ

τοῦ Καίσαρος ὅτε καὶ ἡ κλασσικὴ πεζογραφία εἶχε φθάσῃ εἰς τὸ κατακόρυφον αὐτῆς σημεῖον, φαίνεται ὅτι καὶ τὸ χάσμα τοῦτο ὑπῆρξεν ἐλάχιστον. Ἐρχεται ἔπειτα ἐν τῇ ἐντέχνῳ λατινικῇ πεζογραφίᾳ περίοδος μεταβάσεως, ἣν ἐκ-προσωποῦσι κυρίως ὁ Τίτος Λίβιος, ὁ Σαλλούστιος καὶ ὁ Κορνήλιος Νέπως, καθ' ἣν ἀρχίζει πάλιν νὰ γίνηται ἐπαισθητὴ ἡ μεταξὺ τῆς δημώδους καὶ τῆς ἀστικῆς γλώσσης διαφορὰ, ἐτι δὲ μᾶλλον εὐρύνεται τὸ χάσμα κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα αὐτοκρατορικοὺς λεγόμενους χρόνους, οἵτινες εἶνε καὶ ἡ περίοδος τῆς παρακμῆς τοῦ γλωσσικοῦ αἰσθήματος. Ἐκτοτε δὲ αἱ περιπέτειαι τῆς λατινικῆς γλώσσης εἶναι πολλαὶ καὶ ποικίλαι. Διότι τῇ μὲν παρηκμακυῖα πλέον γραπτῇ—ἥς τὴν ὀνομάσωμεν οὕτω—γλώσσα ἐπιζήσασα καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς τῶν Ῥωμαίων ἐγένετο ὅχι μόνον ἡ ἐπίσημος γλώσσα τῆς κατὰ τὴν Δύσιν ἐκκλησίας καὶ τοιαύτη διατελεῖ οὐσα ἀκόμη καὶ μέχρι τοῦδε, ἀλλὰ καὶ τὸ κυριώτατον ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ὄργανον τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς πολιτικῆς διοικήσεως τῶν διαφόρων τῆς Εὐρώπης κρατῶν πλὴν μόνον τῶν ἐλληνικῶν καὶ σλαβικῶν χωρῶν. Ἡ δὲ δημώδης τῶν Ῥωμαίων γλώσσα διαδοθεῖσα διὰ τῆς κατακτήσεως καὶ τῆς πολυειδοῦς ἐπιμιξίας εἰς τε τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀφρικὴν παρεφθάρη ἐτι μᾶλλον καὶ προσέλαβεν ἑκασταχοῦ ἴδιον τύπον καὶ χαρακτῆρα ἀναμιχθεῖσα πρὸς τὰ ἐγχώρια ἰδιώματα, ἐκ δὲ τῆς παραφθορᾶς ταύτης καὶ σήψεως ἐγεννήθησαν νέοι γλωσσικοὶ ὀργανισμοί, αἱ νεολατινικαὶ λεγόμεναι γλώσσαι αἱ νῦν ζωνταναὶ καὶ ὁμιλούμεναι...

Ἐλέγουμεν ἄνωτέρω ὅτι αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ ἄνδρες, οἵτινες ὑπῆρξαν τῆς γλώσσης τῆς λατινικῆς οἱ πατέρες ὑπῆρξαν οἱ πατέρες καὶ τῆς γραμματείας τῶν Ῥωμαίων. — Οὐδεμία ἀπολύτως σχέσις ἢ ὁμοιότης ὑπάρχει μεταξὺ τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ γενέσεως τῶν εἰδῶν τοῦ λόγου παρὰ Ἑλλήσι καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις. Ἐν Ἑλλάδι ὅ,τι γίνεται γίνεται ἐξ ἀδιάστου καὶ φυσικῆς καὶ ἐνδομύχου ἐθνικῆς ἀνάγκης καὶ ἐμπνεύσεως. Τὰ εἶδη τοῦ λόγου εἶναι φυσικὰ φυτὰ φυόμενα ἐν τῷ προσήκοντι ἑκαστον χρόνῳ καὶ τόπῳ μὲ τὴν προσήκουσαν μορφήν καὶ τὸ προσῆκον σχῆμα. Ἡ ἐλληνικὴ γραμματεία εἶναι ἐθνικὴ. Ἐν Ῥώμῃ ἄλλως ἔχουσι καὶ ἄλλως γίνονται τὰ πράγματα. Ἐκεῖ, καθὼς ἐλέγουμεν, ἐπὶ πέντε αἰῶνας ἡ πνευματικὴ παραγωγὴ εἶναι ὅλως ἀτεχνος καὶ ἀσήμαντος. Ἐπος ἐθνικόν, ὅπως παρ' ἄλλοις ἔθνεσιν οὐδὲν ὑπάρχει, οὐδὲ παραδόσεις ποιητικαί. Αἱ Camoenae αἵτινες βραδύτερον ἐταυτίσθησαν πρὸς τὰς Ἑλληνίδας Μούσας «τῶν ἀκάματος ῥέει αὐδὴ ἐκ στομάτων ἡδεῖα,» καθ' ἣς Ὅσιδον, δὲν ἐνέπνεον αἰοδούς καὶ ποιητάς, ἀλλὰ τὸν ἱερατικὸν βασιλέα Νουμάν. Πεζότης πολλή

περιβάλλει πανταχόθεν τὴν πρώτην χαραυγὴν τῆς γραμματείας τῶν Ῥωμαίων. Εἶναι δὲ μάλιστα παρατηρήσεως ἄξιον ὅτι ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνες παρήγαγον μνημεῖα ἀθάνατα πρὶν ἢ διαδοθῇ παρ' αὐτοῖς ἡ χρῆσις τῆς γραφῆς, παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις τὰ πρῶτα τῆς Μούσης ψελλίσματα ἠκούσθησαν ἀφ' οὗ εἶχεν ἤδη ἀπὸ πολλοῦ γνωσθῇ ἡ γραφή, οὐδὲ συνέβη παρ' αὐτοῖς ὅ,τι παρ' ἄπασιν σχεδὸν τοῖς ἄλλοις λαοῖς, νὰ φανῇ δηλαδὴ ἡ ποίησις πολὺ πρὸ τοῦ πεζοῦ λόγου. Οὐδεμία λοιπὸν ἐν Ῥώμῃ σχέσις αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ ὥς πρὸς τὴν γέννησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν εἰδῶν τοῦ λόγου, οὐδεμία ἐπίδρασις φυλετικῶν λόγων ἢ ἐθνικῶν περιστάσεων. Ἡ Ῥωμαϊκὴ γραμματεία ἔχει χαρακτῆρα ὅχι ἐθνικόν, ἀλλὰ προσωπικόν ἢ μᾶλλον ἀτομικόν. Ἀφ' οὗ οἱ Ῥωμαῖοι, ὑπέταξαν τὴν Ἰταλίαν, ἐταπείνωσαν τὴν Καρχηδόνά, ἐγέναν κύριοι τῆς Ἑλλάδος, ὅπως λέγει που κομψῶς ἱστορῶν τὰ περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ποιήσεως ὁ Patin, τότε πλεον εὗρον τὴν ποίησιν μεταξὺ τῶν λαφύρων τοῦ πολέμου ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀγαλμάτων ἐκείνων, τὰ ὅποια ὁ Μούμιος μετὰ τῆς ἐπιμελείας, ἀλλὰ καὶ τόνον ἀναισθῆτως συνεσκεύαζε διὰ νὰ ἐξαποστείλῃ εἰς τὴν πατρίδα του. Μετενεχθεῖσα δὲ καὶ μεταφορευθεῖσα ἐν Ῥώμῃ ἡ ποίησις, ἤνθισεν ἐκεῖ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν βίου πολυτελοῦς καὶ ἡσύχου ὅλως νέου διὰ τοὺς Ῥωμαίους. Τότε δὲ συνέβη μία κοινωνικὴ μετατροπὴ ἀξιοπεριέργως, ἀλλ' ὅχι καὶ πρωτοφανὴς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου, διότι ὁ πολιτισμὸς τῶν ἡττηθέντων καθυπέταξε τοὺς νικητάς... Ἄν ἡ Ῥώμη τότε περὶ τῶν γραμματεϊκῶν αὐτῆς πραγμάτων εἰς ἀπορίαν εὐρισκομένη ἤθελε τυχὸν διανοηθῇ νὰ προσφύγῃ εἰς μαντείου τινὸς τὴν συμβουλὴν, θὰ ἐλάμβανε βεβαίως αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν χρησμόν, ὃν βακχεύουσα ἡ Σίβυλλα εἶχε ποτε δώσῃ πρὸς τὸν πατέρα Αἰνεῖαν, εὐρεθέντα εἰς ὁμοίαν περὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ πολεμικῆς καὶ πολιτικῆς τύχης ἀπορίαν.

Via prima salutis,

Quod minime reris, Graia pandetur ab urbe!

Καὶ ὑπετάχῃ λοιπὸν εἰς τὸ πεπρωμένον ἡ Ῥώμη καὶ ἀφ' οὗ ἄλλως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνη, ἔγεινε μαθήτρια τῶν Ἑλλήνων...

Γράμματα ἢ γραμματεία ἐνὸς ἔθνους εἶναι μὲν κυρίως τὸ σύνολον τῶν ἐν τῇ ἑαυτοῦ γλώσσῃ γεγραμμένων γλωσσικῶν μνημείων, ἀλλ' εἰδικώτερον ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον ἐννοοῦμεν τὸ σύνολον τῶν ἐντέχνων ποιημάτων καὶ συγγραμμάτων περὶ ᾧ μάλιστα ἀσχολεῖται ἡ Ἱστορία τῶν γραμμάτων ἢ γραμματολογία — ἐκείνων δηλαδὴ, τὰ ὅποια καὶ διὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν βεβαίως, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον διὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν μορφήν ἦτοι τὸ καλλιτεχνικὸν εἶδος χρησιμεύουσιν εἰς τὸ νὰ γνωρίσωσιν εἰς ἡμᾶς

τὸ καθολικὸν καὶ λιτεχνικὸν ἐν τοῖς λόγοις πνεῦμα καὶ τὴν δημιουργικὴν ἐν αὐτοῖς καὶ παραγωγικὴν δύναμιν τοῦ παραγωγόντος αὐτὰ ἔθνους. Ἀλλὰ διὰ νὰ εἶναι κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἀκριβὲς κάτοπτρον τοῦ ῥωμαϊκοῦ πνεύματος ἡ γραμματεία τῶν Ῥωμαίων, ἔπρεπεν ἐκείνην αἰετὶ παραχθῆ φυσικὴ καὶ ἀνεπίδραστος, ὅπως ἡ ἐλληνικὴ, ἥτις καὶ εἶναι τῶ ὄντι τὸ ἐν τοῖς λόγοις ὑπὸ ἐξόχων ποιητῶν καὶ συγγραφέων ἀποτυπωθὲν ἔντεχρον ἀνταύγασμα τῆς ἐλληνικῆς διανοίας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνέβη, ἀπ' οὗ τὰ γράμματα τὰ ῥωμαϊκὰ ἐξεκόλαψεν ὁ ἐλληνισμός, στοιχεῖον ὅπως ξένον. Δὲν παρέχει λοιπὸν εἰς ἡμᾶς ἡ ῥωμαϊκὴ γραμματεία τὴν εἰκόνα τοῦ ῥωμαϊκοῦ πνεύματος, ἀλλὰ τοῦ ἐξελληνισθέντος ῥωμαϊκοῦ πνεύματος. Διατυπώνω δὲ ἐπίτηδες οὕτω τὴν ιδέαν μου θέλων νὰ ἀποκρούσω τὴν ἄλλην ἐκείνην ἀκρότητα, καθ' ἣν δῆθεν ῥωμαϊκὴ γραμματεία δὲν ὑπάρχει, ὅτι δὲ οὕτως ὀνομαζόμεν εἶνε ἀπλῆ πράστασις ἢ ἄλλη φάσις τῆς ἐλληνικῆς. Οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ συγγραφεῖς τῶν Ῥωμαίων δὲν εἶνε φιλοὶ imitatores, servum pecus, ἡ δὲ γραμματεία ἦν ἐκεῖνοι παρήγαγον εἶναι μὲν ἐξ ἀπομιμήσεως γραμματεία, ἀλλ' ἔχει τὴν ἐν τούτῳ πρωτοτυπίαν τῆς καὶ μᾶς δεικνύει τί ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ εἰς λόγον γραμμάτων τὸ ἐξελληνισθὲν ῥωμαϊκὸν πνεῦμα. Ἐπειδὴ δὲ φυσικῶς ὅσον μεγαλὴ καὶ ἂν ὑπῆρξε τοῦ ἐλληνισμοῦ ἡ ἐπίδρασις δὲν ἐξελληνίσθη ἅρππαν καὶ ῥιζικῶς καὶ ἐξ ὁλοκλήρου ὁλόκληρον τὸ ἔθνος τῶν Ῥωμαίων, ἀλλὰ μᾶλλον

ταξεῖς τινὲς κοινωνικαί, αἱ κυριώταται βέβαια καὶ ἐπικρατέσταται καὶ μετὰ αὐτῶν πλειότερον πρόσωπά τινα ἢ ἄτομα ὠρισμένα καὶ ἐπειδὴ ὅσα ἐκ τούτων εἶχον πρὸς τῇ ἄλλῃ παιδείᾳ καὶ μαθήσει καὶ τὴν ποιητικὴν ἢ συγγραφικὴν ἰδιοφυΐαν, ἐκεῖνα δὴ καὶ διέπρεψαν ὡς ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς, διὰ τοῦτο εἶπομεν ὅτι εἶναι καὶ ἀτομικὸς ὁ χαρακτήρ τῆς ῥωμαϊκῆς γραμματείας. Θελοντες τῶρα δι' ὀλιγίστων νὰ δώσωμεν μίαν εἰκόνα τῆς πορείας, ἣν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἠκολούθησεν ἐν Ῥώμῃ ἡ γραμματεία, θὰ παραλείψωμεν ἐξ ὁλοκλήρου τὸ ἕτερον αὐτῆς ἡμῖς, τὸν πεζὸν λόγον καὶ μόνον εἰς τὴν ποίησιν θὰ περιορισθῶμεν. Τοῦτο δὲ ὄχι μόνον διότι ἄλλως ἤθελεν ἀγάγῃ ἡμᾶς τὸ πρᾶγμα εἰς μῆκος πολὺ, ἀλλὰ καὶ διότι ὁ ποιητικὸς λόγος εἶναι τῆς ὅλης γραμματείας τὸ μέρος τὸ κυριώτατον, ἐν τῷ ποιητικῷ λόγῳ δηλαδὴ ἀνευρίσκεται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ πράγματος ἐπικρατέστερον τὸ καθολικὸν στοιχεῖον, τὸ εἶδος, ὅπερ καὶ κυρίως ἐξετάζει καὶ μελετᾷ ἡ γραμματολογία, τὴν δὲ ἑλὴν τόσο μόνον ἐφ' ὅσον εἶναι συμπεπλεγμένη καὶ συνυπάρχει πρὸς τὸ εἶδος. Τῶ ὄντι δὲ ἂν παντὸς ποιήματος λύσωμεν μὲν τὰ μέτρα, ἀφαιρέσωμεν δὲ τὸν ἄλλον ἔντεχρον λεκτικὸν καὶ φραστικὸν κόσμον καὶ καθ' ὅλου τὴν τέχνην τὴν ποιητικὴν, ἡ ὑπολειφθεῖσα μὲν ψιλὴ ὕλη ἢ οὐσία τοῦ ποιήματος θὰ φανῇ πρὸς ἡμᾶς κατὰ πολὺ πλεονεξία πρὸς τὰ ἡμερικὰ ἐκεῖνα εἶδη καμόντων.

Ἔπεται συνέχεια

ΚΡΑΔΑΡΑ

(Ὁδοιπορικαὶ σημειώσεις)

Συνέχεια. Ῥδ: σελ. 257

Μετὰ καλὸν ἄριστον καὶ ἄφθονον ὕδροποσίαν ἐξακολουθοῦμεν καλὴν τῆς πορείαν μας μέσῳ εὐαρέστου πολυλογίας. Οἱ δύο ἕτεροι ξεναγοὶ μας, οὓς ἐπρομηθεύθημεν μετὰ τῶν ζώων τῶν ἐκ Λομποτινάς εἶνε πολὺ καλοὶ σύντροφοι. Καλοῦνται καὶ αὐτοὶ Γιάννηδες, ὅπως οἱ πρῶτοι, καὶ μᾶς ἐκπλήττει ἡ συχνὴ χρῆσις τοῦ ὀνόματος τοῦ ποικιλομόρφου καὶ πολυτεχνίτου τούτου ἁγίου. Εἶνε ὅμως καὶ οἱ δύο γνωστοὶ τῶν μερῶν ὅσα εἶδομεν καὶ ὅσα μέλλομεν νὰ συναντήσωμεν. Ὁ εἰς λέγει καὶ ὅταν δὲν ἐρωτηθῇ ὁ ἕτερος τραγουδεῖ καὶ χωρὶς νὰ παρακινήθῃ. Ὁ εἰς ὑπῆρξεν ξεναγὸς δικαστῶν καὶ καπεταναίων, οὓς μετέφερε μὲ τὴν Κούρκαν του, σφριγῶσαν καὶ λευκόμυλλον ἡμίονον, ἀνὰ τὴν ἕξενον ἐκείνην χώραν, δεχθεὶς παρ' αὐτῶν λόγους εὐαρεσκείας οὓς εἶνε πρόθυμος νὰ ἐπιδείξῃ ἀντὶ μεταλλίου τιμῆς εἰς παντὰ νεὸν πελάτην του· ὁ ἕτερος ἐχρημάτισεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ποιμὴν, τροφοδότη-

σας καὶ συζήσας ἐπὶ μακρὸν μετὰ τοῦ Κωνσταντέλλου καὶ τῆς λοιπῆς παραδόξου χορείας τῶν ληστῶν, ἔτοιμος νὰ μᾶς ὑποδείξῃ τὰ μέρη ὅπου ἐψῆσαν οὗτοι τὸ σφακτὸν ἢ συνεπλάκησαν μὲ τὰ στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἕτεροι δύο Γιάννηδες, οἱ ἐξ ἀρχῆς ξεναγοὶ μας δὲν εἶνε κακοί. Δὲν ἔχουν μὲν τὴν ἀφηγηματικὴν χάριν καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν προμνησθέντων εἶνε ὅμως περίεργοι ὡς τύποι καὶ φαίνονται κρᾶμα ἐλληνικοῦ καὶ αἰθαιονικοῦ στοιχείου, ἐξ ἐκείνων ὅστινες κατὰ τὴν παραδοσὶν ἠυτοκτόνησαν ἐντὶς τῶν πύλων καὶ ἐκ τῶν μεταγενεστέρων, τῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ὄλων τῶν διχθόλων. Ὁ εἰς ἐπονομαζεται Τζερεμές καὶ εἶνε τοιοῦτος· φορεῖ εὐρωπαϊκόν, ποικίλης ἀποφύσεως καὶ βαφῆς ἱματισμόν, μετέρχεται τὸν φαρμακοπώλην καὶ φαίνεται ὅτι ἔχει ἀποστηθίσῃ ἐκ παραδόσεως τὰς συνταγὰς Πύρρου τοῦ ἱατροφιλοσόφου, καὶ κάμνει τοσαύτας δασκαλικὰς